

Շուշանիկ ՏԵՐ-ԱԴԱՍՅԱՆ
Գյումրիի պետական մանակավարժական ինստիտուտ

**ՎԱՂԱԿԱՏԱՐ ՆԵՐԿԱ (PERFEKT) ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՅԻՆ ԶԵՎՔ
ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՅՈՒՐԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ**

Perfekt ժամանակային ձևի ուսումնասիրությունը գերմանական քերականագիտության մեջ մերկայացվում է իրարամերժ մեկնաբանություններով: Տարբեր քերականների շրջանում առկա են բազմաթիվ տարակարծություններ Perfekt-ի բնորոշման հարցում, քանի որ տվյալ ժամանակային ձևը հանդես է գալիս երկու ժամանակային պլաններում՝ բացարձակ և հարաբերական, ինչն էլ հարուցում է մի շարք բարդություններ՝ պայմանավորված տվյալ ձևերի իմաստի և գործառույթի յուրահատկություններով: Գերմաներենում Perfekt ժամանակային ձևը կարող է հանդես գալ որպես հարցուցային հոմանիշ Präteritum ժամանակային ձևի հետ (ինչպես և հայերենում հոմանիշ ձևեր են համարվում վաղակատար ներկան և անցյալ կատարյալը), որոնք իրենց հարցուցային նշանակությամբ մոտ են նաև շարակարգից դուրս: Präteritum և Perfekt ժամանակաձևերը բայց հարցուցում չեն կազմում հակառակություն, դրանց միջև տարբերակից կարգային նշանակություն գոյություն չունի: Հ. Գլինցն այս երկու ժամանակաձևերն անվանում է «մեկ իմաստի մրցակիցներ»/Glinz, 1962:103/: Perfekt և Präteritum ժամանակաձևերը անցյալի ձևեր են, կարող են կիրառվել բացարձակ ժամանակային պլանում և տվյալ ձևերի միջև առկա է իմաստային և գործառությային հոմանիշություն: Սակայն, որպես հարաբերական ժամանակային ձև՝ այն կիրառության նույն հնարավորություններն ունի, ինչ որ Plusquamperfekt-ը և Futurum II-ը՝ արտահայտելով մի գործողության նախորդումը մյուսին: Տվյալ ժամանակաձևը գերմաներենում արտահայտում է այնպիսի գործողություն, որն ի տարբերություն Präteritum ժամանակային ձևի, չեզոքացնում է նշված գործողությունը, եղելությունը: Այսինքն, եթե Präteritum ձևով արտահայտվում են անցյալի նիմյանց հաջորդող, շարունակական գործողություններ, ապա Perfekt-ը տվյալ գործողությունը դուրս է բերում շարունականության շարքից և այն ներկայացնում է որպես առանձին, մեկուսացած գործողություն, եղե-

լուրյուն: ‘Դա է պատճառը, որ Perfekt-ը չի գործածվում պատվածքներում որպես անցյալի հաղորդման ժամանակային ձև, ի տարբերություն Präteritum-ի, բացառությամբ Perfekt-ի այնպիսի գործառության տարբերակների, որոնք կիրառվում են տեքստերում որոշակի ոճական նկատառումներով: Perfekt-ի պատկանելությունը երկու ժամանակային ալլաններին, և նորա հոմանիշության հնարավորությունը Präteritum-ի հետ հստակորեն քննության ընթարկվում 3ու. Գարդիելյանի տիպարանական ուսումնասիրությունների շրջանակներում, որտեղ հեղինակը հանգամանալի ուսումնասիրությամբ ցույց է տալիս, թե ինչպես են նշված երկու ձևերը բաշխվում անցյալի ոլորտում՝ ասհմաններով այն իմաստային և գործառութային յուրահատկությունները, որոնք դրսևորվում են հայերենի հետ զուգադրմամբ /Գարդիելյան, 2006: 62/: Պետք նշել, սակայն, որ գերմանական քերականագիտության մեջ գոյություն չունի միասնական կարծիք Perfekt-ի գործառույթի վերաբերյալ: Որպես բացարձակ ժամանակային ձև՝ Perfekt-ը նշում է խոսքի պահին նախորդող գործողության գաղափար, որը չի հարաբերում անցյալի այլ գործողությունների հետ: Այդ պատճառով բացարձակ ժամանակային կիրառությամբ Perfekt-ը և Präteritum-ը դիտվում են անցյալի արտահայտման հոմանիշ ձևեր, որոնք նշում են որոշակի ոճական տարբերություններ: Հիշյալ ձևերի միջև գործառութային տարբերությունները պայմանավորված են դրանց իմաստաբանությամբ: Հայերենի հետ զուգադրելիս հետևում է, որ վաղակատար ներկան, որը համարվում է Perfekt-ի համարժեք ձև, իրականում լիովին չի համապատասխանում նրան, քանի որ հայերենում այն օժտված է կերպային հատկանիշներով, մինչդեռ գերմաներենում Perfekt-ը կերպի նկատմամբ չեղող է: Perfekt-ի կերպային բնույթի վերաբերյալ ևս գերմանագիտության մեջ գոյություն ունեն տարբեր կարծիքներ: Հիմնականում տարակարծությունները վերաբերում են Perfekt-ի ժամանակային և կերպային բնույթին՝ մի դեպքում դիտելով այն բացառապես որպես ժամանակային ձև, մյուս դեպքում՝ որպես կերպային: Սակայն, միշտ չե, որ Perfekt-ը ցույց է տալիս ավարտուն գործողության գաղափար՝ արտահայտելով անկատարի առնչություն:

Im letzten Sommer ist er oft im Dorfegewesen /B.-Tothenol, 117/.
Վերջին ամռանը նա հաճախ է զյուղում եղել:

Գերմաներենում Perfekt-ը չի ներկայացնում գործողությունն իր ընթացքի մեջ, այլ՝ արտահայտում է գործողությունն իր ամբողջական պատկերի մեջ: Այսինքն, այն լիովին բացառում է գործողության համար ընթացքի գաղափարի ներառումը: Անցյալի գործողությունները բացարձակ Perfekt-ի միջոցով կարող են ընկալվել որպես մի ամբողջություն՝ նշելով անցյալի գործողությունների միջև որևէ կապ կամ հարաբերություն: Դա հասկապես ակնհայտ արտահայտվում է տևական բայերի մոտ, ինչպես՝ *Es hat geregnet*. նախադասությունը ենթադրում է, որ անձը եղել է՝ հաստատելով գործողության կատարված լինելու փաստը: Այսինքն, բացարձակ իրացնամբ Perfekt-ի մեջ արտացոլվում է համապատասխան բայի ժամանակային իմաստը՝ վերցված անմիջականորեն խոսքի պահի հարաբերությամբ: Այս հասկանիշի դրսերումն էլ առաջնային է համարվում բացարձակ Perfekt ձևերի համար: Սա է պատճառը, որ այն գերմաներենում կիրառվում է հարցական բնույթի նախադասություններում, որոնք ուղղված են տվյալ փաստի հաստատմանը. *Hast du ihngesehen? Wobist du gewesen? Was hatergesagt?* Ընդ որում, այստեղ գործողությունը մեկուսացած է և ընկալվում է միայն ըստ նախադասության մեջ արտահայտվող իմաստի: Այսպիսի կիրառության դեպքում առաջին հերթին կարևորվում է իրականությունը, փաստականությունը, ինչպես՝ *was ich gesagt hab', das hab' ich gesagt*. Այստեղ խոսքը վերաբերում է վերացական կատարյալությանը: Իրականում, սակայն, ուղղվածությունը գնում է ըստ խոսքային իրադրության՝ ներկայից դեպի անցյալ՝ հանգելով գործողության վերջնական վիճակի հաստատման:

Ինչպես նշվեց վերևում, Perfekt-ը շարունակականությունից դուրս է քերում անցյալի մի գործողություն: Այն ընդունակ է նաև ոչ միայն առանձնացնել գործողությունն իր նշանակության մեջ, այլ՝ ի մի քերելով՝ դիտարկել տվյալ գործողությունների, եղելությունների մի մեծ ընթացք: Գործողությունների ընթացքի այդպիսի պատկերացումը դրսերվում է համատեքստում՝ որպես մեկ միասնական միավոր.

Schon von allem Anfang an habe ich dem Mann ein wenig beobachtet, auch zuweilen während seiner Abwesenheit sein Zimmer betreten und überhaupt aus Neugierde ein wenig Spionage getrieben /Hesse, 15/.

Հենց սկզբից այդ մարդուն մի փոքր հետևել եմ, նաև երբեմն, նրա բացակայոթյան ժամանակ սենյակն եմ մտել և ընդհանրապես հետաքրքրասկզբությունից մի փոքր լրտեսել եմ /Հետեւ, 8/:

Այսուեղ ներկայացվող գործողությունների հաջորդական շղթան՝ ներկայացված Perfekt-ով, նշում է երկարատև ընթացք՝ տեղակայելով գործողությունները ժամանակային առանցքում: Այս դեպքում այդ տևականությունը Perfekt-ով հաղորդվող գործողությունների համար կոնկրետանում է ***von allem Anfang an/հենց սկզբից*** ժամանակի պարագա լրացմամբ: Perfekt-ի այսպիսի իրացման դեպքում գերմանականում սույն ժամանակային ձեր չի կարող հանդես գալ որպես կատարյալ կերպի արտահայտման միջոց: Այն՝ իր տևականության, ընթացականության դրսորմամբ նշում է անկատարություն ժամանակի որոշակի հատվածում, որի համար տրվում է սկզբի գաղափար: Անցյալի մի կետում սկիզբ առած գործողությունների համար նախադասությունը չի հաղորդում ավարտի գաղափար:

Perfekt ժամանակային ձևերը գերմանականում կիրառվում են նաև անցյալի մի կետում փաստերի արձանագրման նպատակով, որը կարող է հանդես գալ գնահատականի, քննադատության ձևով, ինչպես՝ ***Du hast eine schlechte Arbeit geschrieben. Das hast du gut gemacht.***

Ինչպես նշեցինք, Perfekt-ին բնորոշ է անցյալի ոլորտում տեղակայված գործողության, եղելության, հաղորդումը: Perfekt-ի պատմողական իմաստն անմիջականորեն պայմանագրված է նրա բացարձակ բնույթով: Այն հատկապես կիրառելի է պատմվածքներում միայն որոշակի ոճական նկատառումներից ելնելով. այսպես կոչված «**թեմական Perfekt**»: Դրանք նախևառաջ անցյալի այնպիսի գործողություններ են, որոնք հաղորդում, արձանագրում են անցյալի որոշակի գործողության, եղելության կատարված լինելու փաստը՝ կոնկրետացված ժամանակի, տեղի պարագա լրացումներով.

Die Nachbarn sind von ihrer Reise zurückgekehrt um 24 Uhr.

Հարևանները վերադարձել են իրենց ճամապարհորդությունից ժամը 24-ին:

Perfekt-ի պատմողական գործառույթն իրացվում է շարադրանքն առավել ակնառու դարձնելու նպատակով: Փաստորեն, սույն ձևերի գործածությունը ենթադրում է որոշակի ոճական նկատառումներ, ինչպես՝

*Er ist aufgestanden und hat sich an der Scheunenwand gelegt
/Barens-Totenol, 112/.*

Նա վեր է կացել և պառկել մարազի պասի վրա:

Այսուղի պատվածքի հիմնական ժամանակային ձև համարվող Präteritum-ի՝ Perfekt-ով փոխարինելով ունի որոշակի նկատառումներ: Այսպիսի իրացումը ենթադրում է խոսողի կողմից գործողության ոչ անմիջական ականատես լինելը: Perfekt-ով ներկայացվող անցյալ գործողությունները հիմնականում կիրառելի են երկխոսության մակարդակում՝ պատմվածքներում, երբուների երկխոսությունների տեսարաններում: Perfekt-ի՝ որպես պատմողական անցյալ ժամանակային ձևի, կիրառության հիմնական ոլորտն ուղղակի խոսքն է՝ չսահմանափակվելով, սակայն, ուղղակի խոսքի ոլորտով:

Երբեմն Perfekt-ը կարող է կիրառվել նաև ավարտված, կատարված գործողության արտահայտման նպատակով, որը չի նշում ժամանակային վերաբերություն, ինչպես՝

Wie sehr habe ich dich einst geliebt!

Որքա՞ն եմ քեզ մի ժամանակ սիրել:

Այսինքն՝ նշում է անցյալի մի որոշ ժամանակահատվածում կատարված և արդեն այլևս գոյություն չունեցող գործողություն՝ առանց որևէ շարունակության կամ հետևանքի ակնարկի: Այս պարագայում այն հաղորդվում է որպես անցյալի վերապրում, հիշողություն, որն ընկած է անցյալում և որի մասին խոսվում է անցյալ ժամանակով: Սույն գործողության անցյալ բնույթը կարելի է սահմանել միայն այնքանով, որ բացակայում է համապատասխան համատեքստը: Մինչդեռ, համատեքստի առկայության պարագայում հնարավոր է նաև խոսել հարաբերական Perfekt-ի հետևանքային նշանակության մասին:

Perfekt ժամանակային ձևն՝ իր բացարձակ իրացմամբ, կարող է արտահայտել համընդհանուր գաղափարներ կամ ճանաչողության միջոցով ձեռք բերված գիտելիքներ:

Robert Koch hat den Tuberkellenbazillus entdeckt.

Ոռերս Կոխը հայտնաբերել է տուբերկուլոզի հարուցիչը.

Այսպիսի իրացմամբ սույն ձևերը նշում են խոսքի պահից առաջ տեղակայված գործողություն, որը չի նշում որևէ հարաբերություն ներկայի նկատմամբ: Այսինքն՝ անցյալում այն արդեն ավարտված, կատարված է՝ արձանագրելով կատարյալության վիճակ: Այս պա-

րազայում կատարյալությունը սույն ձևերի համար հանդես է գալիս որպես առաջնային և որոշիչ հատկանիշ: Այսպիսի իրացմամբ Perfekt-ը նշում է՝ կատարյալ հոմանիշություն Präteritum-ի հետ: Perfekt-ի և Präteritum-ի հոմանիշությունը, սակայն, ունի որոշակի սահմանափակումներ: Յուրաքանչյուր Perfekt ժամանակաձև կարող է Präteritum-ի փոխարեն գործածվել, եթե խոսքը վերաբերում է ոճային փոփոխություններին, ինչպես, օրինակ՝ *Schiller schrieb "Die Räuber" im Jahre 1781.* նախադասության մեջ Präteritum ժամանակային ձեր կարելի է փոխարինել Perfekt-ով, ինչպես՝ *Schiller hat "Die Räuber" im Jahre 1781 geschrieben.* Սակայն ոչ միշտ է հնարավոր Perfekt-ը փոխարինել Präteritum-ով: Այսինքն, սույն ձևերը ոչ միշտ են կարող հանդես գալ միմյանց փոխարեն, հատկապես եթե խոսքը վերաբերում է Perfekt ժամանակաձևի այնպիսի կիրառությանը, եթե գործողությունը ենթադրում է ներկայի հետ որոշակի առնչություն. ինչպես՝ *Guck mal, es hat geschneit.* նախադասության մեջ Perfekt-ը չի կարող փոխարինվել Präteritum-ով (*Guck mal, es schneite*):

Այսպիսով, Perfekt ժամանակաձևի՝ վերը ներկայացված ձևաբանական և շարահյուսական վերլուծությունը՝ որպես բացարձակ ժամանակային ձևի, բացահայտում է նրա կիրառության հնարավորությունները, որոնք այս ժամանակային պլանում բավականաչափ սահմանափակ են: Այն իր ամբողջ ներուժով ծավալվում է հարաբերական պլանում՝ այլ ժամանակային ձևերի հետ բազմաբնույթ հարաբերություններով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գաբրիելյան Յոլ. Գերմաներեն լեզվի տիպարանություն, Երևան, 2000:
2. Ballweg J. Präsensperfekt und Präteritum im Deutschen. Ehrich/Vater, 1988.
3. Berens-Totenohl J. Die Stumme. Bonn: Verlag P. Vink, 1949.
4. Gabrieljan J. Deutsche Grammatik in Theorie und Praxis. Jerewan: Verlag der Universität Jerewan, 2008.
5. Hennig M. Tempus und Temporalität in geschriebenen und gesprochenen Texten. Tübingen: Niemeyer, 2000.

6. Hesse H. Der Stepenwolf. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985.
7. Hovhannisyan A., Harutyunyan K. Linguistic Typology. Yerevan, 2009.
8. Հեսսէ Հ. Տափաստանի գայլը, Երևան, Նախրի հրատ., 2003:

III. ТЕР-АДАМЯН – Типологические особенности перфекта в немецком языке. – В статье рассматриваются типологические особенности перфекта в абсолютном временном плане. В немецком языке данные временные формы относятся к двум времененным планам – относительному и абсолютному. Как абсолютное время перфект в большинстве случаев выражает прошедшее время и может быть заменен формой претеритума. Перфект используется для обозначения действий не только завершенных, но и действий, предшествующих другим независимо от временного плана, в который те и другие помещаются. Так, в сложных формах возникают значения «относительного времени».

SH. TER-ADAMYAN – *Typological Peculiarities of the Perfect in the German Language.* – In the given paper typological peculiarities of the perfect tense form are viewed from the angle of absolute time plane. In the German language tense forms correlate with the two time planes: relative and absolute. Having absolute time denotation the perfect in most cases expresses the past time and can be substituted by Preterite. The Perfect is used not only to indicate unfulfilled actions but also it shows that the denoted action precedes some other action or situation in the present, past or future. Thus, in compound forms there arises the question of relative time.